

Leszek Bednarczuk
PAU, Kraków

Języki i gwary Suwalszczyzny

Językowe dziedzictwo Jaćwieży

Jaćwingowie, zamieszkujący niegdyś Suwalszczyznę, Podlasie i regiony przyległe, pojawiają się w źródłach antycznych pod nazwą *Sudinoi* (Ptolemeusz, „Geografia” III, 5, 9), a w dokumentach krzyżackich jako *Sudov(i)a*, *Sudow(e)*, *Sudaw*, *Sudovite(n)* itp. („Scriptores rerum prussicarum” II, 857;V, 727), czego śladem może być nazwa jeziora i wsi *Sudaw-skie* koło Wizajn. Natomiast etnonim **Jatwęg*- w formie ruskiej *Jatvjag-y* (acc.pl.) pojawia się pod 983 w „Powieści dorocznej”, a w źródłach polskich w pierwszej połowie XIII wieku jako *Yaczwag-y*, *Jaczuing-i*, *Jaczvang-os* (A. Kamiński 1953: 14-15). Na chrystianizację Jaćwieży i krajów przyległych rzuca światło niedawno odkryty traktat „Descriptiones Terrarum” (1255-60):

[7] Na wschodzie zaś w stronę Rusi Jaćwież (*Ietwesya*) przylega. Tę z towarzyszem zacząłem chrzcić. [...] [10] Na wschodniej zaś stronie położona jest ziemia pogan zwana Żmudź (*Samoitia*). Tam nigdy bez miecza nie głoszono słowa Bożego.[11] Od wschodu ma ziemię litewską (*terram Lectaviae*), sąsiadującą z Rusią, której pierwszy król Mendog (*Mendogus*) jest ochrzczony, a w czasie koronacji w mojej tam obecności (*me presente*), otrzymawszy swe królestwo od Stolicy Rzymskiej, to pozostawił swoim następcom do uczynienia, jeśli do tego czynu przyłożą pilne staranie. [12] Wspomniani Litwini, Jaćwingowie i Nalszczanie (*Lectau, Ietuesi et Nalsani*) z łatwością przyjmują chrzest, ponieważ są wykarmieni od kolebki przez mamki chrześcijańskie (*Christianis nutricibus*). Dlatego mogliśmy wśród nich najbezpieczniej przebywać (K. Górski 1981: 9).

Głównym źródłem do poznania języka jaćwieskiego są nazwy miejscowe i wodne (K. Būga 1961: 601-602; O. Falk 1941, 1979; J. Nalepa 1964; A. Vanagas 1976). Według opinii badaczy język jaćwieski należał do grupy zachodniobałtyckiej, w której zachował się dyftong *ei* (zmieniony w litewskim na *ie*), natomiast utrzymane w litewskim spółgłoski *š ž* dały *s, z*. Tak zdefiniowane nazwy jaćwieskie spotykamy na Suwalszczyźnie, np. rzeka *Sejna* (obecnie Marycha), jezioro *Gajlek*, toponimy *Berzniki*, *Zelwa*, *Stabinki* (T. Zdancewicz 1963: 235-237). Jak wykazał A. Vanagas (1976: 74-75 mapa), zmiana *š ž* w *s, z* dokonana się w nazwach wodnych i miejscowych w przyległej części Litwy na południe od linii: jez. Wisztyniec – Mariampol – Preny – północny skraj Puszczy Rudnickiej – Olkienniki – Orany – Dubicze. Natomiast dyftong *ei* zachowuje się na tym obszarze, ale tylko po lewej stronie Niemna. Być może jaćwiescy mieszkańcy Suwalszczyzny zachowali się do XVI wieku pod nazwą *Wigranie*, zapisaną w dokumencie z 1569 roku: „Regestr spisania Iezior Ie^o Krō. M̃. ku Niewodnichwu Grodzienskiemu y Przelomskiemu należących”:

Iezioro Wigry mniej albo więcej Thoni 300. A inszych dlia wielkiej głębokosci niewłoczą. Ryba w niem, Łosos, Siha, Sieliawa, Szczuka, Liescz, Karas, Okun, Lin y ynsza wszeliaka ryba. Tho leziro samo w sobie Ku Przelomu wzdluz na mil 5 Ktorego dwie części liezy w Puszczy Przelomskiej. A trzecia w Puszczy Perstunskiej wedlie Granic zastawionych. Na tem Iezierze ostrowow 16. Miedzy Ktoremi ieden Na Ktorem Dwor Krō. M̃. y gdzie Liudzie przed tym siedzieli *Wigranie*, s ktorego thylko ieden przechod ziemny przez rzekę Hanczą ku temu miescu gdzie Dwor (K. O. Falk, 1979: 27).

W 1642 r. została zapisana nazwa miejscowa *Wigranie*, później *Czarne Wigrzańce* (obecnie wieś Smolany). Dziś nazwę *Wigrzańce* nosi również inna wieś w pobliżu miasteczka Berzniki.

Język polski

Napływ na Suwalszczyznę osadników z Mazowsza (smolarze, rudnicy, skąd toponimy zawierające nazwy *buda*, *huta*, *ruda*) rozpoczyna się w XVI wieku, a jego nasilenie przypada na dwa następne stulecia (J. Wiśniewski 1963; 1965 i n.).

O gwarach tego regionu pisało wielu uczonych. Najwybitniejszym ich znawcą był profesor Tadeusz Zdancewicz (1925-2014), urodzony w Radziszczkach pod Sejnami, który całe życie naukowe poświęcił na badanie języków swej małej ojczyzny (1960, 1963, 1966, 1980 i n.). Gwarami suwalskimi na tle Mazowsza i Podlasia zajmuje się od przeszło pół wieku profesor Barbara Falińska (1955 i n.) wraz z zespołem uczniów i współpracowników, głównie miejscowych nauczycieli-polonistów z tego regionu, absolwentów Wszechnicy Mazurskiej w Olecku. W wydawanej przez nią seriach wydawniczych „Gwary Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny” oraz „Dialog pokoleń”, ukazało się kilkadziesiąt wywiadów z przedstawicielami starszego pokolenia na temat ich losów i świadomości językowej. Perłą w koronie tej serii są zachowane przez rodzinę Teodozji Jagłowskiej jej rękopiśmienne utwory literackie, prace językoznawcze, fragmenty autobiografii i listy (2004, 2007).

Polskie gwary Suwalszczyzny tworzą dwie odmianki terytorialne: (1) zachodnią (suwalsko-augustowską) i (2) wschodnią (sejneńską), odrębnym etnolektem jest (3) polszczyzna Litwinów puńskich.

Mazurząca gwara zachodniosuwalsko-augustowska

Jak wykazał T. Zdancewicz (1980), mazurząca gwara zachodniosuwalsko-augustowska należy do gwar mazurskich, ale wykazuje wpływy białoruskie i w mniejszym stopniu litewskie. Została udokumentowana w połowie XIX wieku przez Aleksandra Osipowicza (1822-1893), a wprowadzona do literatury pięknej przez Teodozję Jagłowską (1903-1982) «Kłakry i klawery» (stare buty i graty), autorkę słownika gwary filipowskiej, nauczycielkę szkolną prof. Zdancewicza.

Fonetyka

1. Akcent zestrojowy, częściowo ruchomy, oxytona: *al'e, jescz'e, rani'ej, napil'a_sie, kied'yś-ci.*
2. Wahanie ó / o : *kościol, moj, później.*
3. Rozkład nosowości: *często* [censto], *idą* [ido], *trochę* [troxa], *nią* [n'om].
4. Palatalność typu wileńskiego: *ź_wierzchu, na koncu.*

Morfologia, składnia

1. Formanty: *-uk, -un: cygan-iuk, żydz-iuk, bolt-un*.
2. Wyrównania deklinacji jak pod Sejnami: pl. nom. *Litwin-y, chłop-y, spodn-i*; gen. pl. *śłoz-ow*,
3. Zaimek: (a) osobowy *j-on* (forma białoruska), *j-ona, j-ono*, pl. *j-oni*; (b) brak enklityk: *nie boi się jego*; forma *chtořen* ‘który’.
4. Czasownik: *je(st)* ‘są’ : *kucy* ‘kurniki’ *u każdego je*; formy typu *ja był*.
5. Konstrukcje: (a) przyimkowe *dla was mniej dali*; (b) imiesłowowe: *przyjechawszy był*.

Zapożyczenia białoruskie są mniej liczne niż pod Sejnami; jeszcze rzadsze litewskie: *aciu* ‘dziękuję’, *gab* ‘wiąz’, *kadyk* ‘jałowiec’, *gelgotać* ‘gaworzyć’, *kiendziuk*, *lupy* ‘grube wargi’, *mergać* ‘migotać’, *ro/ezginie* oraz niemieckie (z sąsiednich Prus) *jo* ‘tak’, *drejfus* ‘trójnóg’, *fajny*, *śpas* ‘historyjka’, *rychtycny* (?) ‘słuszny’.

Nie mazurząca gwara sejneńsko-środkowosuwańska

Nie mazurząca gwara sejneńsko-środkowosuwańska obejmuje wąski pas: Rudka Tartak, Szypliszki, Giby, Berzniki, zawiera liczne wpływy litewskie i białoruskie. Jak wykazał T. Zdancewicz (1963, 1966), gwara ta wykazuje duże podobieństwo do polszczyzny na południe od Wilna, należy więc do typu północnokresowego.

Fonetyka

1. Zmorfologizowana ruchomość akcentu, częściowo zestrojowego: *nie d'am, kołys'a sie*.
2. Redukcje samogłosek nie akcentowanych: *trocha, szczycina, pugoda*, hiperyzm *ostrużnie*.
3. Rozkład, zanik w wygłosie i wahania nosowości typu *gęszcz, zęb; idą* [ido].
4. Palatalność grup spółgłoskowych jak na Wileńszczyźnie: *źwierz, reńce, pens'ja / panski, głośno*.

Morfologia, składnia

1. Tendencja do zaniku neutrum: *(ta) auta, łózka, okna pobita, pełna garło, czysta sienia*.
2. Uogólnienie *-y / -i* w nom. pl. : *noc-y, pan-y, palc-y / córki, pn-i*.
3. Zaimek: brak enklityk i form z *n-*: *mówia do jego*; formy *j-on*, wtórnice *j-ona, j-oni; ktoś-ci*.
4. Czasownik: (a) zaimek w miejsce końcówek ruchomych: *ja / ty / jon był*; (b) *jest* ‘są’: *ryba jest*.
5. Konstrukcje: (a) przyimkowe *nie mów dla żonki; spytaj u matki*; (b) dzierżawcze: *u nas jest*; (c) imiesłowowe *on już pojechawszy*.

Polszczyzna Litwinów puńskich

Dokładnie opracowana polszczyzna Litwinów puńskich (A. Gołąbek 1987, M. Kasner 1992, J. Marcinkiewicz 2003) wykazuje bardzo liczne kalki i transpozycje litewskie, co rzuca światło na genezę gwarowej polszczyzny na podłożu litewskim w innych regionach (kowieński, jezioroski).

Fonetyka

1. Okazjonalnie *i* w miejsce *y*: *syn* [sin], *kuzynka* [kuzinka].
2. Szeroka wymowa *e*: *siebie* [s'eb'a], *jeszcze* [ješča].
3. Rozkład i zanik nosowości: *ciężko* [c'ęňsko], *mąż* [monš], *mają* [majon], *pracują* [pracujo].
4. $x = k$: *nie kce kleba*, hiperyzm *zaxrystija*, *tkam szeroko* [txam šeroxo].
5. Palatalne *l*, np. *bydlaków* [bydl'akuf], oraz *m* [m'] przed *e*, np. *Ameryka* [am'erika].
6. Mieszanie *ś*, *ź*, *ć* z *š*, *ž*, *č*, np. *kupilizmy*, *dwadzieścia*.

Morfologia, składnia

1. Formanty litewskie i białoruskie: *Ant-uk-uć*, *indyk-uć* / *indycz-uk*, *chitr-un*.
2. Rodzaj rzeczownika: brak neutrum, rodzaj według z odpowiedników litewskich: (*ta*) *bagna*, *kościola*, *pola*, *skrzydła*; (*ten*) *jesień*, *okno*; *dwie koni*, *dwa tyżeczki*.
3. Przypadki: sg. acc. fem. *-a*: (*wypija*) *herbat-a*; pl. nom. *-i* / *-y*: *Polak-i*, *Litwin-y* / *krow-y* (*poszli*); gen. : *dzieci-ów*, *książk-ów*, *świni-ów*, *wesel-ów*; acc. = gen. (*wieźli*) *ptasz-ów*, instr. *reć-ami*, *koni-ami*.
4. Zaimek: brak enklityk i form z *n-*: *u ich było*; *dał dla ich*.
5. Czasownik: brak końcówek ruchomych: *ja robił / robiła*; *my robili*; 3. os. sg. = pl.: *jest ludzie*; *oni razem pracuje*; czas zaprzeszyły z imiesłowem: *jak ściemniało*, *już była przyjechawszy*.
6. Konstrukcje litewskie: *piszę list dla mamy*; *ona starsza za mnie*; *litował się jej*; *głowy im bolą*; *jak ja panna była*, itp.

Język litewski

Z analizy nazewnictwa miejscowego Suwalszczyzny wynika, że język litewski sięgał znacznie dalej na południowy wschód regionu. Według skrupulatnych ustaleń O. Chomińskiego (1928-33/2010: 228-233) do obszaru litewskiego należały wsie, idąc od południowego wschodu: Markiszki i Witkowo-Podlaski położone na wschód od Sejnu, a dalej na północny zachód Półkoty i Dworczyńska, Żegary, Podgawieniańce, Łumbie, Klejwy i Romanowce, Żwikiele, Rejsztokiemie, Smolany, Rudawka, Podsejwy, Sejwy Nowe, Bulewizna, Szlinokiemie, Szolany, Węgielnie, Romaniuki, Sądawki, Budziska, Jegliniec. Na południe od tego obszaru znajdowały się wsie z mniejszością litewską w pobliżu Sejnu: Gryszkańce, Marcinkańce, Michnowce, Łopuchowo, Sumowo, Radziuszki, Posejny), Puńska: Słobódka, Dębniak i Grauze Stare i Wizajn: Krejwiany, Ejszeryszki, Grygaliszki, Wilkucie, Grzybina. W sumie po litewsku na tym obszarze mówiło ok. 8.200 osób.

Według spisu z 2011 roku na Suwalszczyźnie mieszka ok. 6.000 osób przyznających się do narodowości litewskiej. Suwalskie gwary litewskie tworzą dwa zespoły: zachodnioaukštajckich Kapsów i południowo-wschodnio-aukštajckich Dzuków. Granica pomiędzy nimi przechodzi wzdłuż jeziora Gaładuś. Najpełniejszego opisu gwar litewskich w Polsce dokonał w serii artykułów W. Smoczyński (2001), interpretacji fonologicznej M. Hasiuk (1978); o nazwach własnych pisała T. Buch (1961; 1998: 287-337), a o kontaktach litewsko – polskich T. Zdancewicz (1960 i n.) i J. Marcinkiewicz (2003).

Mowa rosyjskich Staroobrzędowców

Rosyjscy Staroobrzędowcy przybyli na Suwalszczyznę w XVIII-XIX wieku ze wschodniej Litwy (największe skupiska: Brasław, Święciany, Jeziorosy, Rakiszki, Janowo), a tam przez Inflanty z regionu Wielkich Łuków, Toropca i Opoczki. Posługujący się śr.zach.rosyjską gwarą typu pskowskiego (Grek-Pabisowa 1968, 1999; M. Głuszkowski 2011). Według ustaleń I. Grek-Pabisowej, mowa Staroobrzędowców na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego wykazuje cechy gwar pnw. białoruskich „ciakanie / dziakanie” „(j)akanie”, protetyczne *v-*) oraz liczne zapożyczenia polskie i mniej liczne litewskie. W opinii badaczki najstarsze polonizmy (ok. 100 leksemów) pochodzą z okresu przed przesiedleniem, stąd ich obecność na Litwie etnograficznej i na Łotwie. Według skrupulatnych wyliczeń O. Chomińskiego (1928-1933/2010) w pow. brasławskim i święciańskim Staroobrzędowcy stanowili 6-8 % , najwięcej w gminie Mielegiany, ok. 10%. Natomiast na południe od Wilna nie było ich prawie zupełnie. Na Suwalszczyźnie głównymi skupiskami Staroobrzędowców są wsie Wodziłki (na pn. od Suwałk) i Gabowe Grądy (na pdw. od Augustowa) oraz kilkanaście mniejszych idąc od północy: Jegliniec, Szury, Lipina, Sztabinki, Hołny Wolnera, Płociczno, Szczerba, Strękowizna, Maciejowizna, Nowinka, Białobrzegi – w sumie ok. 1200 osób.

Domniemane skupiska rosyjskiej ludności prawosławnej

Z dokumentów historycznych wiadomo, że po powstaniu styczniowym osadzano na Suwalszczyźnie prawosławną ludność chłopską z Rosji i prawdopodobnie także z Białorusi. O. Chomiński w swych obliczeniach nie wszędzie odróżniał prawosławnych Rosjan od Staroobrzędowców. Pomijając wymienione wyżej ich skupiska, można wnosić, że prawosławni Rosjanie zamieszkiwali poza Suwałkami i Sejnamy następujące miejscowości: Krejwińce, Lasanka, Olszanka, Podłowocie, Pogorzelec, Żłobin, a ich liczba nie przekraczała 100 osób. Spisy powojenne nie ujawniły obecności ludności rosyjskiej (prawosławnej).

Gwary białoruskie

Jak wynika z badań T. Zdancewicza (1966 i n.) osadnictwo białoruskie z okolic Grodna obejmowało w XVI wieku znaczne obszary Suwalszczyzny, stanowiąc adstrat gwar litewskich Dzuków i polskich gwar mazurzących oraz substrat – polskich niemazurzących (wschodniosejneńskich). Dziś zajmują południowo-wschodnią część pow. augustowskiego w okolicach Lipska. W wąskim pasie koło Sztabina występuje białoruska gwara mazurząca, ukształtowana zapewne na substracie lub adstracie polskim. Gwarami białoruskimi na Suwalszczyźnie zajmowali się w swych pracach również S. Glinka, M. Kondratiuk, a ostatnio N. Barszczewska i M. Jankowiak (2012).

Język niemiecki

Ze źródeł historycznych wynika, że pierwsza fala osadnictwa niemieckiego pojawiła się na wyludnionej wojnami i zarazą Suwalszczyźnie w połowie XVII wieku. Kolejna fala germanizacji nastąpiła po włączeniu tego regionu po III rozbiorze do Prus. Innym świadectwem są zapożyczenia niemieckie w gwarach zachodniosuwalskich (Jagłowska 1936/2004) i litewskich (W.Smoczyński 1986). Według ustaleń O. Chomińskiego, ludność niemieckojęzyczna zamieszkiwała w kilkunastu wsiach

pn.Suwalszczyzny – gmina **Wiżajny**: Bołcie (164 mieszkańców, Niemców 73 %), Laskowskie (m. 82, N. 25 %), Leszkiemie (m.77, N. 50%); Olszanka (m. 54, N. blisko 50 %), Rogożajny Wielkie (m. 168, N. ok. 15 %); Sudawskie (m. 30, N. blisko 17 %), Wizgury (m.174, N. przeszło 56 %), Wiżajny (m. 1577 , N. przeszło 27 %); gmina **Kadaryszki**: Grygaliszki (m. 82, N. ok.23%); Krejwiany (m.145, N. ok. 10%), Marianka (m.197, N. przeszło 6%), Michałówka (m.60, N.20%), Poplin (m.107, N.15%), Potopy (m.182, N. ok.30%).

Miasto **Suwałki** liczyło w 1928 roku 21.780 mieszkańców, z tego Polaków 14.265, Żydów 6.820, Rosjan 440, Niemców 220, Litwinów 35. Natomiast **Sejny** 3.437, z tego Polaków 2.082, Żydów 1.041, Litwinów 246, Rosjan 68.

W wyniku okupacji niemieckiej zginęła prawie cała ludność żydowska, część ludności litewskiej została wysiedlona na pobliskie tereny Litwy (większość wróciła po wojnie). Ludność niemiecka uciekła w 1944 roku przed zbliżającą się ofensywą sowiecką.

Uwagi końcowe

Jak z powyższego widać, współczesne gwary suwalskie polskie i litewskie oraz ich wzajemne kontakty zostały gruntownie zbadane. Mniej wiemy na temat utrwalonych w nazwach miejscowych transpozycji międzyjęzykowych oraz geografii nazewnicznej. Z dotychczasowych badań wynika, że nazwy litewskie sięgały znacznie dalej na południe. Nic prawie nie wiemy (poza wzmiankami A. Połujańskiego 1859) o sytuacji etnolingwistycznej w litewskiej części guberni suwalskiej. Na obecność tam języka polskiego wskazują polskie (często mazowieckie) nazwy z elementem *buda*, *ruda* oraz przykłady kontaminacji typu *Szyło-karczma*, zanalizowane przez J. Prinza (1968). Na mapach sztabowych sprzed 1914 roku spotykamy toponimy polskie, np. *Janów*, *Krasna*, *Ludwinów*, *Maćkowo*, *Mazuryszki*, *Michałów*, *Nowinki*, *Szostaków*, *Zawady*, po 1918 roku zlituanizowane. Na opracowanie zasługują utrwalone w dawnych dokumentach oraz współczesne nazwy miejscowe i nazwiska mieszkańców obu części Suwalszczyzny.

Kalendarium dziejów Suwalszczyzny

II w. AD *Sudinoi* – *Sudav*- (źródła krzyżackie)

XIII w. Wytopienie Sudawów / Jaćwingów, pustka osadnicza

1422 Traktat melneński, ustalenie granicy litewsko - krzyżackiej. Suwalszczyzna z Podlasiem w woj. trockim. Podział równoleżnikowy według puszczy, leśnictw, powiatów: Merecka, Olicka, Przełomska, Grodzieńska

XVI w. Napływ osadników polskich z Mazowsza i Mazur wsch. spod Ełku, litewskich spod Merecza, białoruskich spod Grodna; a w XVIII-XIX w. staroobrzędowców z Litwy (Łotwy, Wielkich Łuków); (?) XVII- XIX niemieckich

1569 Przyłączenie Podlasia wraz z Litwą Zaniemeńską do Korony

1795-7 Zabór Podlasia przez Prusy, germanizacja (szkoły, wojsko, osadnictwo)

1808 Księstwo Warszawskie, regencja łomżyńska

1814 Królestwo Kongresowe, od 1837 gub. augustowskie

1867 Gubernia suwalska, Severo-Zapadnij Kraj Imperium Rosyjskiego

1915 Ober-Ost (Russisch Polen)

1919 Powstanie sejneńskie, granica państwowa Polski z Litwą

1939 Włączenie do Niemiec

1944 Powrót do Polski: woj. białostockie (1975-1998 – woj. suwalskie)

Bibliografia

- Barszczewska N., Jankowiak M., 2012, *Dialektologia białoruska*, Warszawa.
- Buch T., 1961, *Litewskie nazwy miejscowe w powiatach Sejny i Suwałki*, „Onomastica” VII:227-229.
- Buch T. 1998, *Opuscula lithuanica*, Warszawa.
- Būga K., 1961, *Rinktiniai raštai*, Vilnius III: 601-602
- Chomiński O., 1928-1934 / 2010, *Obszar językowy litewski w państwie polskim*, „Acta Baltico-Slavica” XXXIV: 197-261.
- Falińska B., 1955, *Z gwary suwalskiej*, „Poradnik Językowy” IV: 148-150; V: 195-196; VIII: 316.
- Falińska B., 2004, (red.) *Gwary Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny*, I. Filipów, pow. Suwałki, Białystok.
- Falińska B., 2007, (red.) *Suwalszczyzna o swojej przeszłości*, Warszawa 2007.
- Falińska B. (red.), 2013-2014, *Dialog Pokoleń: Warmia i Mazury, powiat Olecko* (2013); *Suwalszczyzna, powiat suwalski* (2014), Olecko – Warszawa.
- Falk O., 1941, *Wody wigierskie i huciańskie*, Uppsala.
- Falk O., 1979, *Z przeszłości i teraźniejszości wód wigierskich*, [w:] „Jezioro Wigry kolebką hydrobiologii Polskiej”, Warszawa: 26-91.
- Głuszkowski M., 2011, *Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*, Toruń.
- Gołąbek A., 1987, *Wpływy litewskie w polskich gwarach sejneńskich*, „Acta Baltico-Slavica” XVIII: 181-191.
- Górski K., 1981, *Descriptiones Terrarum*, „Zapiski Historyczne” XLVI: 7-16.
- Grek-Pabisowa I., 1968, *Rosyjska gwara starowierców w województwie olsztyńskim i białostockim*, Wrocław.
- Grek-Pabisowa I., 1999, *Staroobrzędowcy. Szkice z historii, języka, obyczajów*, Warszawa.
- Hasiuk M., 1978, *Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej*, Poznań.
- Jagłowska T., 2004, *Kląkwy i klavery: Teksty, słowniczek gwary filipowskiej*, [w:] Falińska B. (red.), 2004:43-303.
- Jagłowska T., 2007, *Pamiętniki, wspomnienia, opowiadania*, [w:] Falińska B. (red.), 2007: 61-332.
- Kamiński A., 1953, *Jaćwież. Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*, Łódź.
- Kasner M., 1992, *Język polski w ustach Litwinki z Puńska*, „Język Polski” LXXII:178-186.
- Marcinkiewicz J., *Polsko-litewskie kontakty językowe na Suwalszczyźnie*, Poznań 2003.
- Nalepa J., 1964, *Jaćwiegowie*, Białystok.
- Osipowicz A., 2009, *Słownik gwary augustowskiej* (opracowanie: B. Nowowiejski, I. Wojtkiewicz), Białystok: 7-130.
- Połujański A., 1859, *Wędrowki po guberni augustowskiej*, Warszawa.
- Prinz J., 1968, *Die Slavisierung baltischer und Baltisierung slavischer Ortsnamen im Gebiet des ehemakigen Governements Suwalki*, Wiesbaden.
- Smoczyński W., 1986, *Zapożyczenia niemieckie w gwarze litewskiej okolic Puńska na Suwalszczyźnie*, „Zeszyty Naukowe UJ” DCCCI. Prace Językoznawcze nr 81:15-45.
- Smoczyński W., 2001, *Język litewski w perspektywie porównawczej*, Kraków.
- Vanagas A., 1976, *K voprosu o jazykovyx jatvjažskix reliktax v Litvie*, „Acta Baltico-Slavica IX:71-87.
- Wiśniewski J., 1963, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku*, [w:] *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, t. I, Białystok: 9-222.

- Wiśniewski J., 1965, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, [w:] „Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny”, Białystok: 51-132.
- Zdancewicz T., 1960, *Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejny*, „Lingua Posnaniensis” VIII, s. 333-352.
- Zdancewicz T., 1963, *Gwary powiatu sejneńskiego na tle procesów osadniczych* [w:] „Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej”, Białystok: 231-266.
- Zdancewicz T., 1966, *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami*, Poznań.
- Zdancewicz T., 1980, *Mazurzące gwary suwalskie*, Warszawa – Poznań.

Languages and dialects of Suwałki region

Summary

The article presents the linguistic landscape of the Suwałki region, which in various historical periods was inhabited by speakers of as many as six languages. Traces of the most ancient one, Yatvingian (Sudovian), can be found in local toponyms and hydronyms. The Polish language in its two variants – with the *mazurzenie* feature (western Suwałki and Augustów region) and without it (Sejny and middle Suwałki region) – is now predominant in the area. Lithuanian and Belarusian are minority languages, and there is also the language of Russian Old Believers. Russian and German are no longer spoken in the region, even though they were present there prior to World War II.